

УДК 141.7:316.647.82:323.28:2-188(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-10>

АРХЕТИПІКА ТЕРОРИЗМУ В УКРАЇНСЬКОМУ МІФОЛОГІЧНОМУ СВІТОГЛЯДІ

ЛЕПСЬКИЙ, МАКСИМ¹
ТУРИЛО, АНАСТАСІЯ²
ОБІЛЕЦЬ, СТАНІСЛАВ³
ЯКИМЕНКО, АННА⁴

Анотація

У статті представлено соціально-філософський та соціокультурний аналіз архетипіки тероризму щодо України як довготривалого феномена, укоріненого у колективному несвідомому та історичній пам'яті. Актуальність теми зумовлена інтенсивною радикалізацією насильства проти України та українофобських терористичних практик, що набули ознак системної інформаційної і символічної війни. Метою статті є осмислення світоглядної архетипної моделі терористичної суб'єктності, спрямованої проти українців, у визначенні механізмів формування цих міфів у сучасному соціальному та інформаційному просторі. Методологія дослідження спирається на діалектичну логіку аналізу, яка передбачає виявлення внутрішніх суперечностей і переходів між змістовими рівнями терористичної суб'єктності; на аналітико-психологічний підхід, що розкриває колективні архетипи як чинники символічної репрезентації насильства. Обґрунтовано, що сучасні практики терору проти українців резонують із міфологічними образами Змія, Орди, Мороку та Караючої сили, формуючи циклічні сценарії страху, руйнування й мобілізації. Запропоновано дослідницьку рамку, що поєднує архетипний, психобіографічний, медіадискурсивний та соціологічний підходи для виявлення механізмів відтворення терористичних образів у пропагандистських наративах. Показано, що символічні коди насильства активують історичні травми та впливають на масову поведінку, самоідентифікацію та сприйняття загрози. Акцентовано роль архетипів антитерору – Козака-Захисника, Берегині, Покрови – як основи стійкості, гідності та солідарності. Окреслено перспективи використання архетипного аналізу для формування контрнарративів, програм психологічної реабілітації та зміцнення суб'єктного європейського світогляду України. Український досвід опору терору може стати важливою частиною нового європейського міфу, де Україна – не периферія, а один із центрів творення сенсу. Дослідження міфологічного світогляду – це дослідження фундаменту, на якому будуються релігія, політика, наука, право. Для України, що виходить з циклів терору й претендує на роль повноцінного суб'єкта європейського розвитку, осмислення власних міфів – крок до того, щоб не бути заручником чужих сценаріїв, а стати автором власної історії.

Ключові слова: архетип тероризму, колективна травма, пропаганда, антитерор, соціальна пам'ять, інформаційна війна.

Постановка проблеми. Архетип терориста і тероризму проти українців у міфічному світогляді становить складний міждисциплінарний об'єкт, що одночасно належить до психології, соціології колективної пам'яті, кримінології, символічної антропології та медіадосліджень. Актуальність теми зумовлена інтенсивною радикалізацією насильства проти України та українофобських терористичних практик, що набули ознак системної інформаційної і символічної

війни. У національному історичному досвіді насильство щодо українців послідовно міфологізувалося через образи Змія, Чужинця-Загарбника, Орди, Мороку та демонічних сил, які в народних билинах, легендах і думках уособлювали загрозу знищення громади. Сучасні прояви державного й недержавного тероризму проти України резонують із цими архетипами, оскільки у взаємодії символічних репрезентацій виникає «довга тінь» історичної травми, що структурує колективні реакції страху, спротиву й мобілізації.

Тероризм як міжнародне явище та специфіку терористичних актів проаналізовано в роботах Х. Кушнера (Kushner H. W., 2003), А. Мохамеда (Moghadam A., 2013), Б. Ганора (Ganor B., 2002). Загрози тероризму в Україні було досліджено В. Ткачем (Ткач В., 2015), колективом авторів на чолі з Д. Архієрейським (Політичний терор і тероризм в Україні., 2002). Аспект реагування

¹ Запорізький національний університет (Запоріжжя, Україна)
E-mail: waysensey@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5604-641X>

² Запорізький національний університет (Запоріжжя, Україна)
E-mail: turyloanastasiia@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-4143-2483>

³ Запорізький національний університет (Запоріжжя, Україна)
E-mail: stasobelec240@gmail.com,

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-9213-4966>

⁴ Запорізький національний університет (Запоріжжя, Україна)
E-mail: anyuta220@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-3985-2379>

та протидії тероризму висвітлено В. Середою, І. Серкевичем (Середа В., Серкевич І., 2016) та В. Ліпканом (Ліпкан В., 2007). Соціологічний погляд на тероризм простежується в роботах М. Требіна (Требін, М.П., 2019), І. Рижова (Рижов І., 2008), І. Руценка та Н. Ляшенко (Руценко І., Ляшенко Н., 2023). Проблематику репрезентації тероризму в медіа інтерпретаціях підіймалися Ю. Мельником (Мельник Ю., 2017; Мельник Ю., 2021) і Б. Леоновим (Леонов Б., 2014).

У міжнародній дослідницькій традиції суттєвою для розуміння мотивацій терориста є психобіографічна модель Дж. М. Поста (Post, 2007), відповідно до якої терористична особистість формується не через індивідуальну патологію, а через перенесення ідентичності на групу, місію та сакральний обов'язок. У працях українських дослідників тероризм проти України досліджується переважно у вимірах інформаційної політики, воєнних злочинів, спецоперацій рф та міжнародної безпеки. Проте архетипний вимір тероризму як феномену довготривалої колективної травми українців залишається актуально невисвітленим, а психологічні механізми конструювання образу терориста через міфічні сюжети не отримали системного вивчення.

Таким чином, **проблема** полягає у недостатній потребі наукової концептуалізації архетипного терору щодо українців, який проявляється в акумуляції історичних травм, символічному репродукуванні образів ворога й сакралізації насилля у пропагандистських наративах.

Слово «архетип» має грецьке походження і складається з двох частин: архе – початок і типос – відбиток, форма, зразок. Першим застосував відносно колективного несвідомого це поняття К.Г. Юнга. Він визначав, що архетипом є ніщо інше як універсальні образи, мотиви та сюжетні структури, що вкорінені в колективному несвідомому людства й формуються на основі спільного досвіду, який виник у доісторичні часи, викликаючи глибокі психологічні реакції, незалежно від культурного контексту (Юнг К. Г., 2018, с. 11-63). Згідно зі словником іншомовного походження – це праформа, найдавніша або вихідна структура, з якої розвиваються інші форми (Лук'янюк В., 2025). На думку професора Гавайського університету Д. Куботи, архетип є стійким символом, що став частиною колективного сприйняття, незалежно від того, звідки походить людина: наприклад архетип Героя в різних куточках світу буде наділений однако-

вими уявленнями та рисами (Kubota D. K., 2025). У нашому випадку пропонуємо скористатися таким формулюванням: архетип – це колективний образ дій і сюжетів, сформований на основі спільного досвіду суспільства та зберігається в колективному несвідомому, відтворюється в соціальних уявленнях, міфах, символах і повсякденній взаємодії, які впливають на формування ідентичності, норм, патернів і поведінкових очікувань.

Другим компонентом нашого об'єкта дослідження є слово «тероризм», що має латинське походження і в прямому сенсі означає страх, жах (Етимологічний словник, с. 55); «еге» 12 означає лякати когось. Згідно з законодавством України, «тероризм – суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, вбивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей» (Про боротьбу з тероризмом: Закон України, 2025). У нашому дослідженні надалі використовуватимемо таке визначення «тероризму» – це соціальне явище, що ґрунтується на застосуванні або загрозі застосування насильства у формі терористичного акту з метою досягнення політичних, ідеологічних чи релігійних цілей шляхом залякування населення, впливу на владу або дестабілізації суспільного порядку.

На перетині цих двох семантичних одиниць формулюється одне з ключових понять нашого дослідження – «архетип тероризму». Сформулюємо визначення, на яке надалі будемо спиратися: «архетипом тероризму» є узагальнений, символічно навантажений колективний образ терориста, що функціонує як емоційно активний шаблон у масовій свідомості, сформований під впливом історичного досвіду, культурних наративів і медійних репрезентацій. Він є своєрідною смисловою матрицею, яка дозволяє суспільству інтерпретувати акти насильства не лише як факти, а як символічні події з глибоким значенням.

Метою статті є осмислення світоглядної архетипної моделі терористичної суб'єктності, спрямованої проти українців, у визначенні механізмів формування цих міфів у сучасному соціальному та інформаційному просторі.

Дизайн та методологія дослідження (академічний опис). Методологія дослідження спирається на діалектичну логіку аналізу, яка

передбачає виявлення внутрішніх суперечностей і переходів між змістовими рівнями терористичної суб'єктності; на аналітико-психологічний підхід, що розкриває колективні архетипи як чинники символічної репрезентації насильства; а також на психобіографічні моделі радикалізації, які дозволяють реконструювати траєкторії становлення терористичної ідентичності як перенесення особистої місії на колективну історію. Дослідницький дизайн зорієнтований на інтеграцію цих трьох підходів у єдину рамку системного відчитування терору щодо України.

У межах психобіографії тероризму Дж.М.Пост окреслював три ключові осі: 1) перенесення особистої ідентичності на колективну місію; 2) історію групової травми; 3) символічну легітимацію насильства як засобу відновлення справедливості (Post, 2007). Якщо співвіднести їх із українським міфічним простором, виникає кореспонденція між архетипом терориста й традиційними демонологічними образами загрози. У фольклорно-міфічній традиції загарбник часто постає не як окрема фігура, а як надособистісна сила: Змій, Нечистий, Морок, Тиранія-Сатрап, «чужинська сила». Саме ця надіндивідуальність корелює з Постовою тезою про деперсоналізацію терориста і водночас із сакралізацією злочину всередині групи.

Аналіз міфологічних сюжетів України (боротьба з чудовиськом, поневолення землі, викрадення дітей, дівчин, громадян України, спалені міста, масовані атаки крилатими ракетами, дронами, КАБами, РСЗВ тощо) дозволяє реконструювати фрейм терористичного насильства як повторення циклу архетипної травми через нав'язування страху, намагання зруйнувати волю, профанації святих, заперечення права на існування у геноцидальних практиках. Терористичні практики проти українців у новітній історії (депортації, Голодомор, масові репресії, сучасний ракетний терор, каральні операції, катування цивільних) укладаються в цю архетипну матрицю повторення як послідовність насильство – страх – руйнування – спротив – воскресіння. Саме цей цикл пояснює феномен стійкості української ідентичності та колективної мобілізації у відповідь на терор.

Психобіографічна модель дозволяє осмислити формування образу терориста у сучасних пропагандистських наративах, що легітимують агресію через міфологеми «визволення», «спокоти», «сакрального призначення», а також через

демонізацію жертви і її десуб'єктивації. В українському контексті це проявляється у трансляції російською пропагандою архетипів «нациста», «відьмака», «зрадника», які вторинно активують міфічні страхи.

На першому етапі здійснюється верифікація архетипів шляхом зіставлення універсального та локального рівнів символічної репрезентації. Універсальний рівень охоплює архетипи, укорінені в європейській міфологічній традиції грецько-римського циклу, а також у юнгіанському каноні колективного несвідомого. Їхня наукова валідність підтверджується сучасними емпіричними інтерпретаціями, у яких образи Ареса, Посейдона, Діоніса, Гермеса, Гадеса та Гефеста фіксуються як базові символи насильства, конфлікту, маніпуляції та руйнування. Локальний рівень реконструюється в матриці української історичної пам'яті та травматичного досвіду, де ті самі архетипні фігури постають у формах змія, ординця-загарбника, демона голоду, мороку й братовбивства. Діалектичне співставлення цих рівнів дає змогу встановити не зовнішню подібність, а внутрішню відповідність структури архетипів, відтворених у фольклорі, легендах, думках, сучасній медійній символіці терору та в типологіях терористичних суб'єктностей.

На другому етапі формується координатна система «вісей дизайну», що слугує методологічним інструментом концептуального розкладання терористичної суб'єктності на параметри. Вісь архетипу дає змогу визначити міфологічні джерела терору: хтонічного змія як безликого зла, Ареса як культу конфлікту, Посейдона як стихії непередбачуваних ударів, Діоніса як екстазу самознищення, Гермеса як інформаційного маніпулятора та Гефеста як інженера руйнування. Вісь місії інтерпретує терор як довгостроковий проект деукраїнізації, що виходить за межі фізичного знищення і передбачає руйнування культурного простору, пам'яті й суб'єктності. Вісь травми демонструє механізм накладання нових актів насильства на вже існуючі історичні рани, через що терор стає повторенням архетипної матриці Руїни, Голодомору, депортацій, масових розстрілів, Чорнобиля і новітніх злочинів Бучі, Маріуполя, Ізюма. Вісь механізму дозволяє розрізнити рівні фізичного, структурного, символічного та інформаційного терору не як розрізнені явища, а як координацію практик, що забезпечують накопичувальний ефект травматизації. Вісь самоідентифікації пояснює, як терорист

конструює власну ідентичність не як злочинця, а як носія «історичної місії», месника чи караючої сили, що знімає суб'єктивну відповідальність і раціоналізує насильство.

Таким чином, дизайн дослідження передбачає діалектичне поєднання суб'єктивного та структурного аспектів терору, реконструкцію символічних матриць, їхню верифікацію в історичній пам'яті й медіа-інтерпретаціях, а також аналітико-психологічне осмислення механізмів активізації травми. Методологічний синтез дозволяє описати терор проти України як системну стратегію, що діє через багаторівневі механізми – від архетипної символізації до фізичного знищення, – і відкриває можливість подальшого концептуального та емпіричного дослідження протиархетипних відповідей суспільства.

Виклад основного матеріалу. Почнемо з аналізу «зборки» дослідження загального та особливого в образі терориста щодо України як визначення цілісного наукового конструкту.

Якщо тепер звести разом усі вісі й архетипи, постає узагальнений «дизайн» терориста щодо України. Це не портрет конкретної особи, а модель суб'єктності – того, як терорист «складається» із міфу, травми, інституцій та пропаганди. Тут можливо визначити такі міфологічні характеристики терориста.

1. Хтонічна основа – як те, що відбувається на рівні глибинної образності терорист – це Змій, Морок, Орда, Мордор, орки, що приходить «із-за меж». Він не має людського обличчя – це безлика маса, темна стихія, яка пожирає міста, землю, дітей. У цьому вимірі терор проти України – завжди спроба знищити основу життя – сім'ю, дім, землю, хліб, мову, пам'ять. Звідси архетипи голоду, спалених сіл, згарищ, «чорної землі», що кровоточить.

2. Воїн Арес і техномаг Гефест демонструються у практичному вимірі терориста щодо України як поєднання культ війни як самоцінності (Арес) та холодну інженерію руйнування (Гефест) – це проявляється через загрози ядерної зброї, «аналогов нет», «Орешнік», технологічні ядерні катастрофи і т.д. Це проявляється у ретельно розрахованих ударах по цивільній інфраструктурі, де максимальний психічний ефект важливіший за воєнний результат. Терорист «дизайниться» як майстер демонстративних катастроф – зруйнований театр, пологовий будинок, лікарня, місце пам'яті Холокосту – Бабін Яр, церкви, ГЕС, ТЕЦ, житлові будинки у спальних районах, заклади освіти, супермаркет, гуманітарні центри, базар, шляхи сполучення, вокзали, поїзди.

3. Стихія Посейдона і екстаз Діоніса проявляються через масовані ракетні й артилерійські обстріли, що «випадають із логіки фронту», сприймаються як посеїдонівська стихія – раптовий удар з «глибини», який жодним чином не співвідноситься з індивідуальною провиною жертв. Діонісійний аспект виявляється у культивуванні самознищення – готовність покласти тисячі своїх солдатів заради символічної «перемоги», яка має радше ритуальний характер, ніж стратегічний смисл.

4. Гермес як інформаційний архітектор терору – особливістю дизайну тероризму щодо України є те, що жоден акт насильства не мислиться без інформаційного супроводу. Терористичний удар одразу конвертується в картинку, мем, наратив, пост у соціальних медіа і на пропагандистських каналах. На осі архетипів Гермес – це бог, який перекодовує чорну подію в «історію», придатну для внутрішнього споживання й зовнішньої маніпуляції, або заперечення («нас там нет»), або звинувачення жертви, або цинічне «та ви самі себе бомбите».

5. Місія деукраїнізації виступає як стратегічна рамка, вона : щодо України простежується як послідовна спроба зруйнувати фізичну основу життя (тіло, дім, інфраструктуру); деморалізувати, викликати почуття безсилля й зради; стерти культурні маркери (мова, назви, пам'ятники, свята); переписати історичний наратив («України ніколи не було», «її вигадали у Відні», «її вигадав Ленін»); нав'язати роль «молодшої вразливої дівчини (образ згвалтування – «Нравится – не нравится – терпи моя красавица» В. Путін) чи «внутрішньої провінції». Це не «хаотичний терор», а стратегічний, який діє як довгий, багаточасовий психосоціальний експеримент.

6. Самоідентифікація терориста пов'язана з тим, що у цій конструкції терорист не обов'язково усвідомлює себе як «терориста». Він ідентифікує себе як «захисника історичної імперії»; як «каральний меч» проти «зрадників»; як некромант («безсмертний полк», «можемо повторити»); як «воїна Бога-традиції-особливої цивілізації», який має право на будь-яке насильство.

Самоідентифікація відбувається через архетипи Месника, Месії, Караючого Ангела чи Демона – фігур, що одночасно виправдовують насильство й знімають із суб'єкта відповідальність («так треба», «так велить історія-Бог-держав»).

Визначений «дизайн терориста щодо України» не є естетизацією, а інструментом аналітичного

розкладання феномену. Він дозволяє бачити, які архетипи мобілізує ворог і через які канали (ЗМІ, пропаганда, мистецтво, ритуали); розуміти, як саме терор «вбудовується» в уже наявні в українській пам'яті травми, посилюючи їх; проектувати контрархетипи – героїв, берегинь, воїнів-світлотворців – як основу стратегії антитерору (на рівні безпеки, психічної стійкості, культури й освіти); будувати емпіричні дослідження (глибинні інтерв'ю, медіа-аналіз, психобіографічні кейси) на чітких вісях архетип – місія – травма – механізм – самоідентифікація.

Наше дослідження можна читати як карту. Він не просто перелічує образи, а задає координатний простір, у якому терористична суб'єктність щодо України стає прозорою для аналітичного погляду. А прозорість – перший крок до руйнування сили страху, на якій ця суб'єктність тримається.

Архетипічне дослідження терору щодо України, яку ми розгортаємо, фіксує не лише множину образів насильства, а передусім його циклічність за рівнем – хтонічний, геополітичний, державний та інші різновиди терору постають не як випадкові події, а як повторювані хвилі однієї й тієї самої глибинної матриці. У цьому смислі наше осмислення є не статичним переліком, а динамічною моделлю, де кожний архетип позначає певну фазу історичного кола «вторгнення – злам – окупація – опір – відновлення», що розгортається у часі й укорінений у попередніх травмах, колективних міфах і довготривалих конфліктах.

Хтонічні форми терору в українському досвіді виявляються насамперед через архетипи Змія, Мороку, тепер додалися Мордору, орків, голоду як «демонів спустошення» та вогню як «пожирача осель». У міфологічних сюжетах ці образи повертаються знову і знову – чудовисько, що виходить із провалля; «чужинська сила», що спалює села; мор, який косить людей, наче траву. У модерній історії ці ж архетипи набувають історично конкретних форм – татаро-ординські набіги, татарські, польські (зараз максимальне наближення в солідарності українців і поляків), царські каральні походи, Голодомор, масові розстріли НКВД, радянські депортації, а нині – ракетні удари, масові катування, знищення міст. Кожен новий цикл терору накладається на попередні, активуючи в колективному несвідомому ту саму матрицю «земля – ворожа навала – спустошення – повстання». У цьому полягає хтонічний вимір – насильство сприймається як повто-

рення космічного зіткнення сил хаосу й космосу, у якому Україна постає як простір, що мусить знову й знову відвойовуватися у темряви.

Геополітичний терор доповнює цей хтонічний фон – на рівні архетипів він персоніфікується в образах Імперії, Орди, «старшого брата», що приходить «навести порядок» і «захистити» шляхом цілковитого підпорядкування. Тут вступає в дію те, що визначається як націоналістично-імперський тип терористичної суб'єктності, як насильство легітимується не приватною помстою, а претензією на історичну місію, на «право володіння» територією й народом.

Ці геополітичні цикли – від поділів Речі Посполитої й русифікації до радянського й пострадянського неоімперського реваншизму – утворюють «великий цикл», у межах якого кожен акт терору є інструментальним елементом політики задля зламу спротиву, знецінення суб'єктності, перекреслення альтернативного майбутнього.

Державний терор – специфічний модус тієї ж логіки, де насильство здійснюється не маргінальними групами, а бюрократичною машиною. Він виражений архетипами «чорного апарату» – полону без прав людей, безликих катівень, «підвалів», інституцій, що мають право на життя й смерть. Саме ця конфігурація відповідає базовій тезі про те, що масовий терор ХХ століття втрачає «романтизований» образ формування індустріальної імперії, змовника і набуває рис холодної технології – планування голоду, конвеєр репресій, адміністративне знищення культурних еліт.

У хроніці українського досвіду це закріплюється в образах Голодомору, Великого терору, розстріляного відродження і в сучасних практиках «фільтраційних таборів», так званих «референдумів» під дулами автоматів, масових катувань на окупованих територіях, приватизація «покинутих» осель, або власності без господа, заселення окупованих територій з російської глибинки.

Архетипіка прочитана через вісь «архетип – місія – травма – механізм – самоідентифікація», спрямована на дослідження у цих явищах побудову систему жахів, впорядкований «дизайн» терору щодо України. На осі архетипу терорист завжди постає як носій темної сили – Змій, Орда, Імперія, Караючий Вогонь, Демон Голодомору. На осі місії – він діє під знаком «історичної справедливості», «об'єднання земель», «захисту», «демілітаризації» або «денацифікації», тобто надає власному насильству псевдосакрального та псев-

дораціонального змісту. На осі травми – кожен новий удар опирається на вже наявні рани – руйнування супермаркетів через символіку «голоду» і «смерті» активує пам'ять Голодомору, розстріли – пам'ять про НКВД, депортації – спогад про Сибір і спецпереселення. На осі механізму – терор завжди комбінує фізичне, структурне, символічне й інформаційне насильство. Нарешті, на осі самоідентифікації – терорист не сприймає себе злочинцем, він конструює образ «воїна історії», «захисника імперії», «божого карача».

Автори не обмежуються фіксацією терору – в нашій логіці закладені й образи антитерору – чоловічі й жіночі архетипи, що утворюють іншу половину циклу. На чоловічій осі постає Козак-Захисник, Лицар, Характерник, Воїн Світла, Архангела Михаїла і Святого Юра. Це не просто «борець», а архетипи, що поєднує військову силу з етикою честі, здатністю до самопожертви й відповідальністю за громаду. Його місія – не нищити, а захищати дітей, сім'ю, землю, мову, храми, мостити шлях до майбутнього. Його травма – досвід попередніх поразок і колоніального приниження – у нашому дослідженні вона подана не як причина озлоблення, а як джерело стійкості – пам'ятаючи про минулі катастрофи, він вибудовує стратегії, що запобігають повторенню. Його механізм дії проявляється через організацію, солідарність, самооборону, правову і політичну суб'єктність, у правовому полі женевських конвенцій, а не сліпий відплатний терор.

На жіночій осі антитерору центральними є образи Діви-Марії, Покрови, Березини, Матері-Захисниці, Жінки-Лікарки, Жінки-Медіаторки, Жінки-Воїтельки. Березиня – це архетип, що структурно протистоїть хтонічним силам руйнації. Вона несе функцію збереження дому, мови, традиції, тіла дитини, у найширшому сенсі – життя. Діва Марія в українській духовно-символічній традиції виступає універсальним захисним архетипом жіночого божественного начала, який спрямований проти деструктивних сил терору – фізичного, соціального, психологічного та екзистенціального. Покрова як прояв Марійного покровительства – це форма сакралізації оборони від зовнішньої агресії, внутрішнього розпаду та непорядкованості. В українському досвіді цей архетип має функцію гарантування тотальності буттєвого смислу, що протистоїть страху небуття, руйнування роду, спільноти та держави. У юнгіанському значенні архетипу, Діва Марія постає як позитивний полюс онтологічної Аніми (інтегрована жіночність), образ Великої Матері у світлі

дбайливої, а не хтонічно-поглинаючої материнськості, аспект Самості, яка повертає цілісність та порядок після хаосу

Мати-Захисниця – фігура, яка не лише страждає від терору, а й організовує допомогу, волонтерські мережі, рух опору, пам'ятні практики. Жінка-Лікарка й Жінка-Медіаторка уособлюють антитерористичні механізми лікування травми й відновлення довіри – психологічну реабілітацію, роботу з дітьми, відбудову горизонтальних зв'язків. Нарешті, Жінка-Воїтелька – сучасна воїнка Збройних сил, парамедицина, командирка – демонструє, що жіночий архетип не зводиться до пасивної жертви, він також здатний до активного, але структурованого захисту.

За тими ж вісями, що й для терору, антитерор має власну конфігурацію. Архетип – світлий воїн, Березиня, Лицар-Захисник, Жінка-Сонце, що виводить із Мороку. Місія – зберегти, а не знищити, відновити, а не стерти, надати голос тим, кого намагалися зробити невидимими. Травма – не лише рана, а й місце кристалізації нових форм солідарності, автоіронії, культури. Механізм – комбінація військової, правової, культурної, освітньої та психосоціальної відповіді. Самоідентифікація – не як «жертви історії», а як суб'єкта, що має право на гідність, самозахист і творення майбутнього.

У цьому сенсі модель архетипів терору й антитерору надає цілісний логічний конструкт, оскільки вона показує, як у циклічному зіткненні хтонічних, геополітичних і державних стратегій насильства з чоловічими й жіночими образами опору народжується специфічний український дизайн суб'єктності. Терор намагається перетворити Україну на «територію без голосу», антитерор відповідає створенням простору гідності, де кожен акт опору – від фронтового бою до волонтерської кухні чи психотерапевтичної групи – є символічним оберненням архетипу руйнування на архетип відновлення. Саме в цій діалектиці й проявляється глибинний зміст циклу – темрява повертається, але щоразу наштовхується на дедалі розвиненіші образи світла, які поступово позбавляють терор його головної зброї – права визначати смисл майбутнього.

Перехід до аналізу архетипів внутрішньодержавного терору дає змогу розкрити інший – менш очевидний, але не менш руйнівний – вимір насильства, що супроводжує історію України. Внутрішньодержавний терор не обмежується практиками імперських і тоталітарних режимів,

а постає як архетипний шар, закріплений у колективній пам'яті через досвід влади, що нищить власних громадян. На відміну від зовнішнього ворога, який уявляється як Змій або Орда, внутрішній терор репрезентує розкол «батьківського начала» державності: той, хто покликаний захищати громаду, трансформується на її ката.

В архетиповому полі внутрішньодержавний терор проявляється через низку символічних фігур, що репрезентують різні модуси насильства. Насамперед, це образ Левіафана – Дракона-Держави, безликого, громіздкого та всепоглинаючого організму, який вимагає тотальної покорі і підпорядковує індивіда механізмам бюрократичного контролю. У радянському та постімперському досвіді цей архетип закріпився через діяльність карально-репресивних органів, юридичну зарегульованість та правила, що легітимували насильство як інструмент управління.

Другим проявом є «бюрократичний Мінотавр» – лабіринт процедур, комісій і кабінетів, у якому людина втрачає суб'єктність та можливість доступу до справедливості. Цей образ підтримується історичною пам'яттю про нічні арешти, доноси, репресивні адміністративні рішення, а у сучасності – системною корупцією й нерівним доступом до правосуддя.

Архетип внутрішнього Інквізитор репрезентує механізми ідеологічного контролю над мисленням і культурою. Він функціонує як каральна фігура, що переслідує за інакшість: цензура, заборона мови, знищення інтелектуальної еліти, репресії проти «інакшомисців».

Особливо драматичним є архетип «зрадницького батька» або «карального отамана» – внутрішнього ворога, який діє від імені влади: корумпований чиновник, силовик, що зраджує присязі, колаборант. Цей архетип формує психічну матрицю недовіри до державних інституцій, оскільки джерело небезпеки розташовується «всередині» політичної спільноти.

На осі місії внутрішньодержавний терор легітимується дискурсами «очищення», «забезпечення порядку» або «захисту держави», що дозволяє представити насильство як історичну необхідність. У психобіографічній моделі Дж.М. Поста це відповідає механізму, за яким актор насильства сприймає себе носієм вищої мети, а жертви дегуманізуються та визначаються як «ворожий елемент».

На осі травми внутрішньодержавний терор закріпився через Голодомор, Великий терор, репре-

сії проти інтелігенції, депортації та Чорнобиль, що став символом державної брехні, безкарності й безвідповідальності. У сучасності кожен досвід корупції, поліцейського свавілля або приниження громадянина в кабінетах влади резонує з історичними травмами й відтворює коди недовіри до інституцій.

На осі механізмів внутрішньодержавний терор проявляється як багаторівневе насильство: фізичне у формі арештів, катувань і ліквідацій; структурне через економічне приниження, нерівний доступ до правосуддя та корупцію; символічне – через дискримінацію, стигматизацію та руйнування гідності; інформаційне – через цензуру, пропаганду та маніпуляцію історією. Системність цих механізмів забезпечує відтворення культури страху та покорі, які стають частиною повсякденного досвіду громадян.

На осі самоідентифікації носії внутрішньодержавного терору рідко бачать себе злочинцями, вони мислять себе як «службовців системи», «виконавців наказів», «захисників стабільності», тобто інтегруються не в архетип Змія, а в архетип «стража», який насправді охороняє не громаду, а репресивний порядок.

Ці образи важливі, оскільки показують: терор в українській історії має два обличчя – зовнішнього агресора й внутрішньодержавної машини. І саме їхня циклічна взаємодія – вторгнення зовні, консолідація репресивної влади всередині, нове коло травми – формує той глибинний фон, на якому розгортається сучасна боротьба за суб'єктність.

Висновки. Узагальнюючи результати проведеного аналізу архетипів хтонічного, геополітичного, державного та внутрішньодержавного терору, а також антитерористичних образів чоловічого й жіночого типу, можна стверджувати, що український історичний досвід структурується не випадковою сукупністю фрагментованих травм, а повторюваними циклами конфронтації між силами руйнування та силами відновлення. Ці цикли відтворюються через століття, набуваючи щоразу нових політичних, технологічних і соціокультурних форм, але зберігаючи незмінним свій архетипний каркас.

У цьому контексті міфологічний світогляд постає не периферійним елементом історичної свідомості, а фундаментальним рівнем формування сенсів. Будучи історично раннішим від релігійного та науково-філософського світоглядів, міфологічний горизонт не зникає з появою

пізніших форм раціональності, а продовжує співіснувати з ними, виконуючи роль культурного ґрунту. Релігійні концепти кодифікують і трансформують первинні архетипи («Змій», «Дракон», «Месник», «Мати-Покрова», «Святий Воїн»), а науково-філософські дискурси раціоналізують їх у термінах структурного насильства, тоталітарних практик, імперської політики, колективної травми й резилієнтності.

Вплив міфологічного світогляду на світовідчуття полягає у тому, що історичні події переживаються як драма боротьби між силами світла й темряви, добра й зла. Ракетний удар, депортація, воєнний злочин негайно вписуються в знайому матрицю «повернення чудовиська», «приходу Орди», «голоду, що знову пожирає дітей».

На рівні світосприйняття міфологічні архетипи виконують селективну функцію: вони структурують уявлення про героїв і зрадників, про носіїв довіри і про тих, хто відкидається як уособлення ворожого начала. Саме ці уявлення визначають горизонти легітимності влади, колективної мобілізації та соціальної солідарності.

На рівні світорозуміння міфологічні структури надають подіям глибинного сенсу: війна постає не як сума битв, а як «випробування буття», захист права на існування, битва за світло і свободу. Через такі інтерпретаційні рамки суспільство визначає себе не тільки як об'єкт насильства, а як суб'єкт історії, здатний до дії й опору.

Картина світу, таким чином, формується як цілісний наратив, у якому простір поділено на сфери безпеки та небезпеки, сакральні місця пам'яті, «зони темряви» та символічні рубежі. Самовизначення України на геополітичній мапі – як периферії імперії чи як суб'єктного центру власного цивілізаційного простору – значною мірою детерміноване міфологічними структурами, що продовжують діяти в сучасному досвіді війни.

Отже, дослідження архетипних вимірів терору й антитерору відкриває перспективу подальших наукових студій, спрямованих на розроблення символічних контрнарративів, практик подолання колективної травми та стратегій формування суб'єктного європейського світогляду України в умовах триваючої боротьби за свободу.

Перспективи подальших наукових студій відносно подолання соціальних і історичних травм та становлення світогляду України як суб'єкта європейського розвитку, дослідження міфологічного світогляду є не «романтичною

опцією», а стратегічною необхідністю. На нашу думку, вже можливо «підсвітити» деякі напрями дослідження архетипів терору і антитерору. Таким напрямом є компаративні дослідження українських архетипів терору й антитерору в європейському контексті, як зіставлення українських міфологічних фігур (Козак-Захисник, Берегиня, Змій, Орда) з спільними з європейськими архетипами (Лицар, Архангел Михаїл, Святий Георгій (Юр), Дракон, Тиранія) для конструювання спільної символічної мови солідарності в метафізичному просторі ЄС.

Значущим напрямом є емпірична соціологія міфологічних структур, через опитування, глибинні інтерв'ю, фокусовані інтерв'ю, наративний аналіз, які вивчатимуть, які архетипи сьогодні реально активні в масовій свідомості, як люди описують війну, ворога, героїв, майбутнє. Це дозволить пов'язати абстрактні архетипи з конкретними даними.

Актуальним напрямом є психологія та психотерапія колективної травми з опорою на архетипи, у процесі розробки програм, в яких робота з травмою (Голодомору, війни, депортацій) включатиме усвідомлення міфічних структур, що її підтримують, і формування позитивних архетипів відновлення, гідності, діалогу.

Ще одним напрямом є медіадослідження та критика пропаганди, як аналіз того, як українські та ворожі медіа використовують архетипи (героя, зрадника, ворога), і створення стратегій контрнарративів, які не лише спростовують фейки, а й пропонують іншу, конструктивну символіку.

Основним напрямом є освітні й культурні програми формування суб'єктного світогляду гуманістичності, прав людей, інтеграція знання про міфологічний, релігійний і науково-філософський рівні в шкільну й університетську освіту, мистецькі практики, публічну історію. Йдеться не про «міфологізацію науки», а про свідоме осмислення того, як міфи працюють у сучасному суспільстві, і як їх можна обертати на ресурс, а не на пастку.

Для нас також важливим є філософія європейського вибору України як солідарності майбутнього, як розробка концепцій, у яких Європа постає не лише як політико-економічний союз, а як простір спільних цінностей, архетипів свободи, права, гідності. Український досвід опору терору може стати важливою частиною нового європейського міфу, де Україна – не периферія, а один із центрів творення сенсу.

Дослідження міфологічного світогляду – це дослідження фундаменту, на якому будуються релігія, політика, наука, право. Для України, що виходить з циклів терору й претендує на роль

повноцінного суб'єкта європейського розвитку, осмислення власних міфів – крок до того, щоб не бути заручником чужих сценаріїв, а стати автором власної історії.

Список використаних джерел

- Ganor B. (2002). Defining Terrorism: Is One Man's Terrorist another Man's Freedom Fighter? Police Practice and Research. № 3(4). P. 287–304. DOI: 10.1080/1561426022000032060
- Kubota D. K. (2025). Archetype (defined). URL: <https://www2.hawaii.edu/~davink/MYTHOLOGY%20CLASS/DEFINITIONS/archetype.html> (дата звернення: 11.04.2025).
- Kushner H. W. (2003). Encyclopedia of Terrorism. Oaks (CA) ; London ; New Delhi : SAGE Publications., 523 p.
- Moghadam A. (2013). How Al Qaeda Innovates. Security Studies. № 22(3). P. 466–497. DOI: 10.1080/09636412.2013.816123.
- Post, J. M. (2007). The mind of the terrorist: The psychology of terrorism from the IRA to al-Qaeda. Palgrave Macmillan/Springer Nature. 311 p.
- Етимологічний словник української мови: у 7 т. (2006). / редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) [та ін.]. К.: Наук. думка, Т. 5: Р–Т. 704 с.
- Леонов Б. (2014). Тероризм в аспекті діяльності засобів масової інформації. Інформація і право. № 10. С. 87–92.
- Ліпкан В.А. (2007). Боротьба з міжнародним тероризмом: Нормативна база. Київ: КНТ, 248 с.
- Лук'янюк В. (2025). Що таке архетип. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsn.com.ua/cgibin/u/book/sis.pl?Qry=%E0%F0%F5%E5%F2%E8%EF> (дата звернення: 11.04.2025).
- Мельник Ю. (2017). Медіатизація тероризму: передумови та наслідки. Вісник Львівського університету. Серія Журналістика. № 42. С. 236–244.
- Мельник Ю. (2021). Виправдання окупації у німецьких (1938) та російських (2014) медіа: підміна агресора і жертви. Вісник Львівського університету. Серія Журналістика. № 50. С. 108–118.
- Політичний терор і тероризм в Україні. XIX–XX ст. : істор. нариси (2002). / Д. В. Архієрейський та ін. ; НАН України, Ін-т історії України. Київ : Наук. думка, 950 с.
- Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 № 638- IV : станом на 9 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text> (дата звернення: 14.04.2025).
- Рижов І. М. (2025). Основи аналізу теророгенності соціальних систем : монографія. Київ, 2008. URL: https://ryzhov.rv.ua/gallery/моногр_2008.pdf (дата звернення: 03.03.2025).
- Рущенко І. П., Ляшенко Н. О. (2023). Цивільні українці в контексті терористичної війни. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя : Гельветика, Вип. 97. С. 75–92.
- Середа В.В., Серкевич І. Р. (2016). Тероризм: кримінологічна детермінація і кримінально-правова протидія: монографія / за заг. ред. В. С. Канціра. Львів: ЛьвДУВС, 188 с.
- Ткач В.Ф. (2015). Сучасний тероризм: тенденції, вияви, виклики та загрози для України. Стратегічні пріоритети. № 3(36). С. 12–18.
- Требін М.П. (2019). Феномен тероризму: розуміння сутності. Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2(41). С. 88–102. <https://doi.org/10.21564/2075-7190.41.168239>
- Юнг К.Г. (2018). Архетипи і колективне несвідоме / пер. з нім. К. Котюк; наук. ред. укр. вид. О. Фешовець. 2-ге опрац. вид. Львів : Астролябія. 608 с.

References

- Ganor B. (2002). Defining Terrorism: Is One Man's Terrorist another Man's Freedom Fighter? Police Practice and Research. № 3(4). P. 287–304. DOI: 10.1080/1561426022000032060
- Kubota D. K. (2025). Archetype (defined). URL: <https://www2.hawaii.edu/~davink/MYTHOLOGY%20CLASS/DEFINITIONS/archetype.html> (дата звернення: 11.04.2025).
- Kushner H. W. (2003). Encyclopedia of Terrorism. Oaks (CA) ; London ; New Delhi : SAGE Publications., 523 p.
- Post, J. M. (2007). The mind of the terrorist: The psychology of terrorism from the IRA to al-Qaeda. Palgrave Macmillan/Springer Nature. 311 p.
- Etymologichnyi slovnyk ukrainskoi movy: u 7 t. (2006). / redkol.: O. S. Melnychuk (holov. red.) [ta in.]. Kyiv: Nauk. dumka, T. 5: R–T. 704 s.
- Leonov B. (2014). Teroryzm v aspekti diialnosti zasobiv masovoi informatsii. Informatsiia i pravo, № 10, s. 87–92.
- Lipkan V. A. (2007). Borotba z mizhnarodnym teroryzmozom: Normatyvna baza. Kyiv: KNT, 248 s.
- Lukianiuk V. (2025). Shcho take arkhetyp. Slovnyk inshomovnykh sliv. URL: <https://www.jnsn.com.ua/cgibin/u/book/sis.pl?Qry=%E0%F0%F5%E5%F2%E8%EF> (data zvernennia: 11.04.2025).

- Melnyk Yu. (2017). Mediatyzatsiia teroryzmu: peredumovy ta naslidky. Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii Zhurnalistyka, № 42, s. 236–244.
- Melnyk Yu. (2021). Vypravdanniia okupatsii u nimetskykh (1938) ta rosiiskyykh (2014) media: pidmina ahresora i zherty. Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii Zhurnalistyka, № 50, s. 108–118.
- Politychnyi teror i teroryzm v Ukraini. XIX–XX st.: istor. narysy (2002). / D. V. Arkhiereyskyi ta in.; NAN Ukrainy, In-t istorii Ukrainy. Kyiv: Nauk. dumka, 950 s.
- Pro borotbu z teroryzmom: Zakon Ukrainy vid 20.03.2003 № 638-IV: stanom na 9 sich. 2025 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text> (data zvernennia: 14.04.2025).
- Ryzhov I. M. (2025). Osnovy analizu terorohennosti sotsialnykh system: monohrafiia. Kyiv, 2008. URL: https://ryzhov.rv.ua/gallery/monorp_2008.pdf (data zvernennia: 03.03.2025).
- Ruschenko I. P., Liashenko N. O. (2023). Tsyvilni ukraintsi v konteksti terorystychnoi viiny. Sotsialni tekhnolohii: aktualni problemy teorii ta praktyky: zb. nauk. pr. / Klasych. pryvat. un-t. Zaporizhzhia: Helvetyka, Vyp. 97, s. 75–92.
- Sereda V. V., Serkevych I. R. (2016). Teroryzm: kryminolohichna determinatsiia i kryminalno-pravova protydiia: monohrafiia / za zah. red. V. S. Kantsira. Lviv: LDUVS, 188 s.
- Tkach V. F. (2015). Suchasnyi teroryzm: tendentsii, vyiavy, vyklyky ta zahrozy dlia Ukrainy. Stratehichni priorytety, № 3(36), s. 12–18.
- Trebin M. P. (2019). Fenomen teroryzmu: rozuminnia sutnosti. Visnyk NluU imeni Yaroslava Mudroho. Serii: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia, 2(41), s. 88–102. <https://doi.org/10.21564/2075-7190.41.168239>
- Yunh K. H. (2018). Arkhetypy i kolektyvne nesvidome / per. z nim. K. Kotiuk; nauk. red. ukr. vyd. O. Feshovets. 2-he oprats. vyd. Lviv: Astrolia, 608 s.

MAKSYM, LEPSKYI – Doctor of Philosophy, Professor,
Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)
E-mail: waysensey@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5604-641X>

ANASTASIIA, TURYLO – Master's student of the Faculty of Sociology
and Public Administration, Educational Program in Sociology,
Zaporizhzhia National University
E-mail: waysensey@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-4143-2483>

STANISLAV, OBIETS – Master's student of the Faculty of Sociology
and Public Administration, Educational Program in Sociology,
Zaporizhzhia National University
E-mail: stasobelec240@gmail.com,
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-9213-4966>

ANNA, YAKYMENKO – Master's student of the Faculty of Sociology
and Public Administration, Educational Program in Sociology,
Zaporizhzhia National University
E-mail: anyuta220@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-3985-2379>

ARCHETYPAL FOUNDATIONS OF TERRORISM IN THE UKRAINIAN MYTHOLOGICAL WORLDVIEW

Abstract

The article offers a socio-philosophical and sociocultural examination of the archetypal foundations of terrorism directed against Ukraine, conceptualized as a long-duration phenomenon rooted in the collective unconscious and historical memory. The relevance of the topic is due to the intensive radicalization of violence against Ukraine and Ukrainophobic terrorist practices, which have acquired signs of a systemic information and symbolic war. The aim of the article is to understand the worldview archetypal model of terrorist subjectivity directed against Ukrainians in determining the mechanisms of formation of these myths in the modern social and information space. The research

methodology is based on the dialectical logic of analysis, which involves identifying internal contradictions and transitions between the content levels of terrorist subjectivity; on the analytical and psychological approach, which reveals collective archetypes as factors of the symbolic representation of violence. It demonstrates that contemporary forms of terror resonate with mythological figures such as the Serpent, the Horde, Darkness, and the Punishing Force, generating cyclical scenarios of fear, destruction, and collective mobilization. The study proposes an analytical framework that integrates archetypal, psychobiographical, media-discursive, and sociological approaches to reveal the mechanisms through which terrorist imagery is reproduced within propagandistic narratives. It is shown that symbolic codes of violence activate historical traumas and shape mass behavior, self-identification, and perceptions of threat. Particular attention is given to counter-archetypes – the Defender-Cossack, Berehynia, and Pokrova – as foundations of resilience, dignity, and solidarity. The Ukrainian experience of resistance to terror can become an important part of the new European myth, where Ukraine is not a periphery, but one of the centers of meaning creation. The study of the mythological worldview is the study of the foundation on which religion, politics, science, and law are built. For Ukraine, which is emerging from the cycles of terror and claims the role of a full-fledged subject of European development, understanding its own myths is a step towards not being a hostage to other people's scenarios, but becoming the author of its own history. The article outlines prospects for applying archetypal analysis to the development of counter-narratives, psychological rehabilitation programs, and the strengthening of Ukraine's subjective European worldview.

Key words: archetype of terrorism; collective trauma; propaganda; analytical psychology; counter-terror; social memory; information warfare.

© The Authors(s) 2025

This is an open access article under

The Creative Commons CC BY license

Received date 07.10.2025

Accepted date 10. 11.2025

Published date 07.12.2025

How to cite: Лепський, Максим, Турило, Анастасія, Обілець, Станіслав, Якименко, Анна. Архетипіка тероризму в українському міфологічному світогляді. HUMANITIES STUDIES: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica», 2025. 25(102). P. 93–103. doi: <https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-10>